

PRIMERES DATACIONS DE C-14 PER AL MEGALITISME DE L'ALT EMPORDÀ (GIRONA)

I. INTRODUCCIÓ

A l'Alt Empordà i el Vallespir, entre la Muga i el Tec, a les Alberes i Serra de Rodes, existeix una de les zones megalítiques més importants de la Península (amb més de 70 dòlmens), la majoria dels quals són sepulcres de corredor amb cambra poligonal, trapezoïdal o pentagonal, i amb passadissos fets de lloses o de paret seca.

També s'hi coneixen alguns pocs megàlits del tipus de les petites galeries catalanes (clara evolució dels anteriors) i alguns dòlmens simples, concentrats a la part occidental de la zona esmentada, d'on podrien haver arribat des de les comarques del Pirineu Occidental de Catalunya.

Es tracta d'una zona megalítica ben diferenciada de les existents a les planes properes del Rosselló i del Baix Empordà (Gavarres), on predominen les petites galeries catalanes i els dòlmens simples, amb escassíssims monuments del tipus de sepulcres de corredor, i algunes grans galeries catalanes, com la de la Cova d'en Dayna (Romanyà de la Selva) i el Cementiri dels Moros (Torrent).

Tradicionalment s'havia considerat aquesta zona megalítica de les Alberes-Serra de Roda com la més antiga de Catalunya,¹ en base a la tipologia poligonal de les seves cambres, d'aspecte més antic que les rectangulars del grup de sepulcres de corredor de l'Herault,² i molt pròximes, en canvi, als grups megalítics vells del nord del País Basc-Navarra³ o de Gor-Gorafe,⁴ tal com ja assenyalava Jean Guilaine a l'any 1972⁵ i que nosaltres vàrem recollir més tard.⁶

1. P. BOSCH-GIMPERA - L. PERICOT, *Consideracions generals sobre els megàlits catalans*, a AIEC, VI, Barcelona, 1915-1920; L. PERICOT, *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, Barcelona, 1950.

2. J. ARNAL, *Les dolmens du département de l'Hérault*, a *Préhistoire*, XV, Paris, 1963.

3. J. M.ª APELLANIZ, *Corpus de materiales de las culturas prehistóricas con cerámica de la población de las cavernas del País Vasco Meridional*, a *Munibe*, sup. n.º 1, Sant Sebastià, 1973.

4. M. GARCÍA SÁNCHEZ-J. C. SPANI, *Sepulcros megalíticos de la región de Gorafe (Granada)*, en *Archivo de Prehistoria Levantina VII*, València, 1959.

5. JEAN GUILAINE, *La nécropole mégalithique de La Clape (Laroque-de-Fa)*, Carcassonne, 1972.

6. J. TARRÚS, J. CASTELLS, J. CHINCHILLA, R. VILARDELL, *El fenómeno megalítico*

Una altra dada seria la relativa antiguitat d'alguns elements arqueològics dels aixovars recuperats, com les peces de collaret en barrilet o cilíndriques de calaita, la presència d'abundants eines sobre pedra polida, o la de micròlits geomètrics en alguns d'aquests sepulcres de corredor⁷ de l'Alt Empordà-Vallespir,⁸ relacionables amb el Neolític Mitjà català dels sepulcres de fossa, tal com ja esmentava M. Cura.⁹

Aquest darrer autor fou el primer en atorgar una cronologia molt alta (3200-2500 a. C.) als sepulcres de corredor de les Alberes-Serra de Roda, en base en aquests escassos elements de l'aixovar esmentat, a la qual cosa també s'hi podria afegir la sospitosa absència d'enterraments dels sepulcres de fossa catalans al nord del riu Muga, zona per altra banda molt remenada per les activitats urbanístiques de la Costa Brava.¹⁰

Així les coses, davant la pràctica absència d'elements arqueològics remuntables a un Neolític Mitjà (3500-2500 a. C.), i àdhuc del Neolític Final pre-campaniforme (2500-2200 a. C.), molt escadussers també,¹¹ era completament necessari comptar amb datacions radiocarbòniques de l'etapa fundacional d'aquests monuments, per tal de continuar sostenint o per contra rebutjar l'extrema antiguitat d'aquesta zona megalítica de l'Alt Empordà, que tots els autors preocupats pel tema consideraven probable.

II. LES DATACIONS PER C-14

El dolmen d'Arreganyats (Espolla, Alt Empordà) va ésser excavat per nosaltres durant el mes de novembre de 1979, descobrint-se lla-

del Pirineo Oriental de Catalunya, a Papers in Iberian Archaeology, Canterbury 1981, dins de BAR, International Series 193, Londres, 1984.

7. L. ESTEVA, *El sepulcro de corredor de la Font del Roure (Espolla)*, a *Rev. de Girona* 67, Girona, 1974; J. TARRÚS, J. CASTELLS, R. VILARDELL, J. CHINCHILLA, *Els dòlmens de Comes Llobes de Pils i del Solar d'en Gibert (Rabós d'Empordà)*, a *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, n.º 4, Barcelona, 1983.

8. Existeix una punta de sageta trapezoïdal, de sílex, amb retoc abrupte, dins l'aixovar del sepulcre de corredor d'Espandiols (Maury, Rosselló), segons explica J. Guilaine (5, pàg. 75). Es va trobar un segment de cercle, sobre sílex, amb retoc abrupte, al sepulcre de corredor, amb cambra poligonal, de Gutina (Sant Climent Sescebes), durant l'excavació de J. Tarrús-Júlia Chinchilla, feta per l'abril de 1982. Inèdita.

9. M. CURA-J. CASTELLS, *Évolution et typologie des mégalithes de la Catalogne, a l'Architecture mégalithique*, dins del Colloqui de Vannes, 1977.

10. Vegeu nota 6.

11. El millor exemple el tindriem a l'aixovar del Cementiri dels Moros (Torrent, Baix Empordà), on apareix un vas amb Triangles Gravats, tipus Treilles al mig d'un conjunt propi del neolític final pre-campaniforme. Vegeu L. ESTEVA, *Sepulcros Megalíficos de las Gabarras, III*, a CSM-5, Girona, 1970.

vors un corredor al seu davant i el túmul rodó que protegia el monument. La memòria de l'excavació ja està publicada,¹² i en ella es pot observar que es tracta d'un sepulcre de corredor de cambra pentagonal amb un corredor curt de paret seca, que s'obre a 140° al sud-est.

Els carbons, grans i en bon estat, procedents segurament d'un foc, foren trobats dins d'una cavitat ovalada i de poca fondària, al mig del corredor, dins del nivell de sorres groc-vermelloses, que corresponien al sòl antic damunt del qual es construí el dolmen. Aquesta cavitat contenia també, a part dels carbons, una punta de sageta de sílex, foliàcia, tallada bifacialment amb retoc pla, i amb una zona central reservada per les dues cares. Com és sabut, aquestes puntes perforants foliàcies tenen una cronologia molt ampla, començant durant el neolític mitjà dels sepulcres de fossa i fent-se freqüents al neolític final/calcolític (11, fig. 8, n.º 1).

Enviada la mostra al laboratori de la Universitat de Granada, ha donat el següent resultat:

UGRA 148, 5400 ± 100 B. P., o sigui 3450 ± 100 B. C.

El dolmen de Coll de Madàs (Cantallops, Alt Empordà) fou excavat per nosaltres durant l'abril de 1981, apareixent llavors un petit corredor de lloses que perllongava la cambra rectangular a través d'un túmul rodó. Es tractaria doncs d'una petita galeria catalana, amb forta diferència d'alçada entre la cambra i el corredor, així com per la magnitud de les seves lloses, molt grans a la cambra i petites al corredor.

Malgrat tot, en planta donaria una forma rectangular, per la qual cosa l'incloem a la nostra categoria de petita galeria catalana.¹³ La seva orientació seria de 170° sud-est. L'excavació encara no ha estat publicada.

Els carbons, enviats per a l'anàlisi de C-14, foren recollits per tota la cambra, al nivell més baix que arribàrem, a tocar el sòl estèril.

La mostra enviada també al laboratori de la Universitat de Granada va donar el següent resultat:

UGRA 158, 440 ± 100 B. P., o sigui 1510 ± 100 de la nostra era.

12. J. TARRÚS, J. CASTELLS, R. VILARDELL, J. CHINCHILLA, *El dolmen d'Arreganyats (Espolla), i els sepulcres de corredor amb passadís de paret seca de l'Alt Empordà*, a *Rev. de Girona*, 102, Girona, 1983.

13. Vegeu nota 6.

III. CONSIDERACIONS

D'aquestes dues dates per C-14, la segona, la del dolmen de Coll de Madàs, de principis del segle XVI, l'hem de considerar com a representativa d'una de les violacions sofertes pel dolmen en època moderna. No cal dir que el sediment de la cambra estava remogut d'antic, com ho demostren les troballes arqueològiques efectuades per nosaltres mateixos, amb presència de vas campaniforme internacional (puntillat geomètric), al costat de fragments de vasos excisos (triangles isòsceles) del Bronze Final II-III A, així com de ceràmica grisa medieval-moderna.

Per altra banda pensem que la datació per C-14 del dolmen d'Arreganyats, un bon representant dels més antics sepulcres de corredor de les Alberes-Serra de Roda, pot considerar-se com a orientadora de l'antiguitat d'aquest grup megalític de l'Alt Empordà, a l'espera que noves datacions radiocarbòniques d'aquesta classe de dòlmens confirmin o matisin aquesta alta cronologia.

No cal però oblidar que aquesta data de la segona meitat del IV mil·lenni a. C. del sepulcre de corredor d'Arreganyats és la primera obtinguda a Catalunya per a aquesta classe de dòlmens, dins d'una zona megalítica tradicionalment considerada de cronologia problemàtica, però sempre alta.

Recordem de passada les nombroses datacions per C-14 o per termoluminiscència que disposem avui dia per a la façana atlàntica d'Europa, des de les Illes Britàniques¹⁴ o la Bretanya francesa,¹⁵ a Galícia¹⁶ i Portugal,¹⁷ que han situat els sepulcres de corredor amb cambra poligonal entre el IV i la primera meitat del III mil·lenni a. C.

Així les coses, si donem com a vàlida aquesta data per C-14 del dolmen d'Arreganyats, ens trobaríem amb un grup de sepulcres de

14. J. V. MAEGAW-D. A. SIMPSON, *Introduction to British Prehistory*, Leicester University Press, 1979, pàgs. 125-126.

15. P. R. GIOT-J. L'HELGOUACH-J. L. MONNIER, *Préhistoire de la Bretagne*, Rennes, 1979; pàgs. 196, 248, 320.

16. Coneixem unes dates de C-14 per als sepulcres de cambra poligonal, amb o sense corredor, de Galícia, proporcionades amablement abans de la seva publicació definitiva per A. de la Peña Santos, Conservador del Museu Provincial de Pontevedra, a Josep Tarrús (1984), que pel seu interès en ésser les primeres d'aquesta zona peninsular les reproduïm ací:

— Chan de Cruz (Morrozo, Pontevedra): $3690 \pm 120/140$ B. C.

— Rozas (Campo Lameiro, Pontevedra): $3200 \pm 120/140$ B. C.

El primer seria una cambra poligonal sense corredor, i el segon, un dolmen de cambra poligonal amb corredor.

17. E. DA CUNHA SERRAÕ, *Sobre a periodização do Neolítico e Calcolítico do território português*, a *Actas da Mesa Redonda sobre O Neolítico e o Calcolítico em Portugal*, Porto 1979, pàgs. 170-171.

corredor amb cambra poligonal, trapezoïdal i pentagonal, a les Alberes-Serra de Roda, la construcció dels quals seria pràcticament coetània de la cultura del neolític mitjà català dels sepulcres de fossa.

Una segona fase, amb l'aparició de les petites galeries catalanes, clara evolució dels anteriors, s'estendria entre 2500-2000 a. C., mentre que les cambres simples, procedents del Pirineu Occidental de Catalunya, arribarien en aquesta zona pels volts del 2000-1800 a. C., continuant potser la penetració durant els primers segles del Bronze Antic. No cal dir que, posteriorment, tots aquests dòlmens foren reutilitzats fins a l'Edat del Bronze Final.

Insistim en la dada negativa de la no presència de fosses o cistes dels sepulcres de fossa catalans ni tampoc del neolític mitjà francès de Chassey, en aquesta franja que va des del Muga fins al Tec, cosa de per si ben estranya, i que podria explicar-se si els sepulcres de corredor poligonals de la zona en fossin els seus substituïts.

Per altra banda, si acceptem una cronologia de mitjan del IV mil·lenari per als seus inicis, cal tornar a plantejar-se l'origen d'aquesta zona megalítica de l'Alt Empordà.

En un treball anterior,¹⁸ ja recollíem les teories de Jean Guilaine¹⁹ sobre aquesta qüestió, que, com recordarem, es basaven en tres punts:

— Origen a partir del nucli megalític del nord-oest de la Península, a través del grup del nord del País Basc-Navarra,²⁰ amb cambres poligonals, trapezoïdals i pentagonals, malgrat la no existència d'aquest tipus de megàlit a l'Alt Pirineu d'Osca (fora del cas del dolmen de les Fitas de Guarrinza, Hecho) o a l'oest de Girona.

— Origen a partir del grup megalític de Gor-Gorafe (Granada), amb cambres pentagonals, un nucli primari, d'on ens arribaria la idea megalítica per navegació directa (?), i no de cabotatge, perquè no hi ha dòlmens des d'Alacant a Tarragona, ni sepulcres de corredor fins a l'Alt Empordà.

— Origen indígena, essent doncs les Alberes-Serra de Roda un centre primari de megalitisme, de la meitat del IV mil·lenni a. C. segons la data per C-14 del dolmen d'Arreganyats.

De les tres teories, actualment, sembla que la resposta correcta estaria entre la primera i la tercera.

En efecte, és possible pensar en una activitat ramadera de transhumància, que travessés la zona alta del Pirineu, des del País Basc-Navarra, fins arribar a les Alberes, muntanyes baixes i càlides, a prop

18. Vegeu nota 6.

19. Vegeu nota 5.

20. Vegeu nota 3.

del Mediterrani, on hivernar. Si recordem els topònims bascos del nostre Pirineu Oriental (Nas, All, Ger, Das, Urgt, Alp, etc.), així com el fet que el Cap de Creus és una zona d'hivernada per als ramats de vaques del Ripollès (Pirineu Occidental de Girona), veurem com aquesta teoria no és escabellada, sinó que està en correspondència amb allò que la tradició medieval i moderna ens ha conservat.

Per altra banda la idea de considerar aquesta zona megalítica de les Alberes-Serra de Roda com un centre primari de megalitisme, que es desenvoluparia a partir de la segona meitat del IV mil·lenni a.C., després de les cultures del Neolític Antic, no és tampoc menyspreable.

Al seu favor hi hauria l'aïllament d'aquesta zona de les més properes d'aquest tipus ja esmentades (País Basc-Navarra o Gorafe a Granada), així com el caràcter més modern de les petites galeries catalanes del Rosselló i Baix Empordà, que semblen una clara evolució dels sepulcres de corredor de l'Alt Empordà-Vallespir, cosa que li conferiria una personalitat primària i difusora alhora.

Sigui com sigui, esperem que en els propers anys puguin aportar-se noves dates per C-14 o nous materials arqueològics vells, que confirmin la tendència actual d'envellir l'origen d'aquests sepulcres de corredor amb cambra poligonal de les Alberes-Serra de Roda, fins a la meitat del IV mil·lenni a. C. — JOSEP TARRÚS, JÚLIA CHINCHILLA, ROSÓ VILARDELL, JOSEP CASTELLS.